

Наталія Ярмоліцька, к. філос. н.

Віталій Туренко, к. філос. н.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ЗНАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЇ У ФІЛОСОФСЬКИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ С. КРИМСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Nataliia Yarmolitska, PhD in Philosophy

Vitalii Turenko, PhD in Philosophy

*National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences
of Ukraine*

PROBLEMS OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE AND PRINCIPLES OF ITS TRANSFORMATION IN PHILOSOPHICAL RESEARCHES OF S. KRYMSKYI OF THE SOVIET PERIOD

The article is devoted to problems of scientific knowledge, the solution of which was one of the key issues in the Soviet scientific heritage of S. Krymskyi. The main attention in the article is paid to the works of the scientist in the period of 60s-80s. In the course of the study, it was established that S. Krymskyi considered the development of the theory of scientific knowledge an important problem, which concerns not only methodology and epistemology, but also the problem of the real social development of man and his culture, namely, with the expansion of the sphere of knowledge and the growth of its role as a product of the spiritual production of society. According to S. Krymskyi's definition, philosophical knowledge itself summarizes both everyday and concrete scientific knowledge and operates categories that are common to all kinds, forms and types of knowledge.

Keywords: S. Krymskyi, scientific knowledge, typology of knowledge, soviet philosophy, Ukrainian soviet philosophy, Soviet era, Marxist-Leninist philosophy, «bourgeois philosophy».

Постановка проблеми. В останні роки ми все частіше звертаємось до національного надбання в різних сферах – мистецтві, літературі, філософії, замислюючись над тим, в якій мірі українська філософська думка, з її непростою долею, може стати невід'ємною частиною світового філософського дискурсу. Досліджуючи історію української філософської думки радянського періоду 60-80 рр. ХХ ст. необхідно визнати, що це був період, коли праці носили переважно ідеологічне спрямування, перед вченими ставилось завдання пояснювати та аргументувати наукові засади та правильність політичного курсу радянської держави. Хоча вчені радянської доби й зазнали підготовки в дусі свого часу, втім їх відрізняло прагнення до пошуку суті й філософського осмислення тих питань, які ставило перед ними життя. Поступово тематика філософських досліджень розширюється, змінюються не лише умови розвитку, а й пріоритети дослідницької роботи, розробляється широкий спектр дисциплін, серед яких були – етика, естетика, логіка, історія філософії та ін. Так, починаючи з 60-х рр. з'являється молода генерація вітчизняних філософів, які всерйоз починають вивчати українську філософію (В. Горський, В. Шинкарук, І. Огородник, І. Бичко, М. Булатов, В. Лісовий, В. Табачковський та ін.). Незважаючи на «застійний» період, складаються сприятливі умови для публікації ґрунтовних праць, які стають свідченням наявності нових пошуків у філософії, що дало можливість розширити межі філософствування для більшості українських науковців серед яких був український філософ і культуролог Сергій Борисович Кримський (1930-2010). Його ім'я відоме ще й як представника Київської філософської школи, дослідження якого відбувались в області історії філософії, історії української філософської та суспільно-політичної думки (які з роками перейшли до рівня вивчення української національної

культури та духовності). Згодом основними темами досліджень С. Кримського стають логіка, теоретична філософія та методологія науки. Втім, як зазначає П. Йолон, науковий доробок С. Кримського не можна обмежити тільки вказаними дослідженнями, він постійно вторгається в суміжні до філософії дисципліни, звертаючи увагу на гострі проблеми, які в них назріли¹.

Загалом, над дослідженнями творчого доробку вчених-шестидесятників плідно працюють сучасні українські вчені – П. Кралюк, О. Хома, С. Йосипенко, С. Руденко, С. Пролеєв, П. Йолон, М. Мінаков, М. Ткачук, Л. Дротянко та ін., розширюючи та поглиблюючи коло досліджуваних питань. Втім, українська філософія потребує принципового перегляду філософської спадщини українських мислителів періоду радянської доби, щоб краще зрозуміти реальну цінність їхніх філософських досліджень, які відбувались в часи ідеологічного тиску. Це дало підстави визначити **мету статті** – осмислити світоглядні пошуки С. Кримського в радянський період його творчості, приділивши особливу увагу аналізу проблем наукового знання та принципів його трансформації у контексті ранніх філософських досліджень вченого.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що тематика досліджень С. Кримського є вельми великою, ми розглянемо його дослідження в області проблем наукового знання, які вчений зробив у ранній період своєї творчості. Вже починаючи з перших своїх праць С. Кримський зазначав, що розробка теорії наукового знання є досить актуальною і не тільки як проблема методології та гносеології, а ще й як проблема реального соціального розвитку людини і її культури. Із розширенням сфери здобуття знання відбувається зростання його ролі, як продукту духовного виробництва. Ми вже досліджували ідеї С. Кримського, які стосувались проблеми мислення, виклавши їх у нашій недавній статті «Ключові аспекти експлікації мислення в спадщині Сергія Кримського радянського періоду»².

Слід зазначити, що вчені радянської доби у своїх дослідженнях не могли повністю відходити від вимог політичних та ідеологічних реалій, які диктувались науковому співтовариству і науковцям. Відповідно, в ранній період творчості С. Кримського можна знайти пояснення того, що саме якісно нове тлумачення дається марксистсько-ленінською філософією матеріалістичного принципу відображення, в якій знання, з погляду діалектико-матеріалістичного розуміння, є активним відтворенням дійсності у формах практичної діяльності й творчої свідомості, «яка функціонує за нормами та ідеалами культури як соціально-історичної системи»³.

Також звернемо увагу на те, що в радянські часи існувала певна квота на посилання і це стосувалось, перш за все, класиків марксизму-ленінізму, на праці яких слід було посилається, що було обов'язковою вимогою радянської влади. Тому в своїх дослідженнях проблем знання С. Кримський долучається до ленінського спадку, цитуючи висловлювання В. Леніна, який зазначав, що відображення дійсності у формах знання є продуктом історичного розвитку практики, яка закріплюється у свідомості людини певними фігурами логіки і виступає підсумком, сумою та висновком історії пізнання світу. З цього слідує, що знання визначається історично і підлягає діалектичному аналізу в певних категоріальних системах відповідно до певної історичної епохи. «Історично зумовлена категоріальна структура відповідної системи знання, будучи закріпленою у фундаментальних наукових теоріях, перетворюється в ідеальну норму, цільовий канон наукового пізнання тої чи тої епохи. Цей канон окреслює стиль картини знання, що характеризує результати застосування певного методу науково-теоретичного мислення»⁴.

Проте, як зауважував С. Кримський, до принципової методологічної значимості цільових канонів наукового знання звертався також і К. Маркс, показавши як Демокрит і Епікур, розвиваючи одну й ту ж науку одним методом, приходять до діаметрально протилежних наукових висновків внаслідок вибору різних цільових стандартів у концептуальній сітці науки. Однак, С. Кримський не долучається до детальної (як у той час вимагалось) критики «буржуазної філософії», він лише вказує на те, як стилі різних систем знання можуть мати великі евристичні можливості, які здатні закріплювати у конкретно-наукових формах результати філософського осмислення категоріальних структур духовно-практичного освоєння світу.

¹ Кримський, Сергій Борисович. (2010). *Бібліографічний покажчик*. Київ, 36.

² Turenko, V., Yarmolitska, N. (2019). Key Aspects of Explication of Thinking in the Sergii Krymskyi's Legacy of the Soviet Period. *Future Human Image*, 11, 113-119.

³ Кримський, С. (1974). Проблема знання в методології та практиці науки. *Філософська думка*, 1, 46.

⁴ Кримський, С. (1974). Проблема знання в методології та практиці науки. *Філософська думка*, 1, 46.

Звернемо увагу на те, що в ранньому періоді творчості С. Кримського прослідковується певна критика буржуазної філософії, проте приймаючи певні положення, він водночас відхиляє деякі частини її вчення. Наразі, вчений зазначає, що діалектична єдність формального і змістовного в розвитку сучасного наукового знання розривається буржуазною філософією крайнощами формалістичних тенденцій неопозитивізму та культурно-історичного направлення, кожне з яких абсолютизує одну сторону реального функціонування науки, протиставляючи їх між собою. Але, зазначає С. Кримський, основним завданням є не протиставлення, а розумне поєднання формальних та змістовних методів при аналізі знання, спеціального висвітлення потребує й аналіз теорії як основної форми наукового знання. Тому, не йдучи на поступки неопозитивізму, не слід накладати вето на вихід логічного аналізу за межі розгляду теорії та її емпіричного обґрунтування. Іншим, і мабуть «найважливішим напрямком аналізу наукового знання стає логічне дослідження форм його розвитку, філософська проблематика якого задана діалектичним матеріалізмом і в цьому сенсі протистоїть усім немарксистським течіям в логіці та методології науки»¹.

Про проблеми знання в науці свого часу говорили Кант і Гегель, стверджуючи, що пізнання «супроводжується такими трьома формами суб'єктивного сприймання його об'єктивних результатів: 1) суб'єктивною абсолютизацією відносного, чи вірою (в гносеологічному розумінні); 2) суб'єктивною релятивізацією абсолютного, чи гадкою; 3) об'єктивним усвідомленням відносної істини як вияву істини абсолютної і суб'єктивним сприйманням абсолютної істини через її відносні вияви, що становить специфічну характеристику знання»². Ці положення Канта і Гегеля С. Кримський приймає. Побіжно зазначимо, що філософія Гегеля становила основну частину досліджень С. Кримського, послужила основою його творчих пошуків на все життя.

Слідуючи своїй стратегії С. Кримський зазначає, що знання завжди було невід'ємним атрибутом людської діяльності. Наразі, в історії філософії досліджувався процес отримання знання, «тобто процес пізнання, соціальне функціонування знання, тобто форми суспільної самосвідомості, а також різні фрагменти знання, які пов'язані головним чином з формами думки – поняття, судження, умовиводи, гіпотези»³. За визначенням С. Кримського, знання – це результати пізнання для свідомості, воно може характеризувати тільки строго орієнтовану свідомість. При цьому вчений визнає, що в знанні закладена інтенція на уявлення об'єктивного, адекватного та безумовного в пізнанні. Таким чином, визначаючи якісну специфіку знання, він стверджує, що «знання – це результати пізнання, які характеризуються усвідомленням істини»⁴. Знання – це право на істину, хоча іноді воно може бути і формальним, але обов'язково – правом. Знання тому й характеризується усвідомленням істини, тому що в реальності право для нього може бути лише необхідністю, установкою, направленістю на істину. Тут С. Кримський коректно показує, якщо розглядати знання як сферу усвідомлення істини це не завжди є ознакою того, що воно є таким в силу своєї фактичної істинності. Дане положення підводить вченого до висновку, що знання, по-перше, визначається свідомістю, але не самим фактом встановлення істини; по-друге, в будь-якому науковому знанні (наукове знання є лише одним з родів знання) повинна міститись хоча б частина істинних висловлювань тому, що в іншому випадку неможливо було б розрізнити його неістинні, тобто хибні частини»⁵.

Якщо розглядати усвідомлення істини як атрибут знання, вважає С. Кримський, то тоді воно передбачає диференціацію на наступні гносеологічні характеристики: ідея як форма осягнення істини; оцінка і результати оцінок як стимули актуалізації пізнання та дії; емпіричний базис ідей та оцінок; системоутворюючі фактори, тобто логічні основи знання. Цьому гносеологічному аналізу знання, зазначає вчений, відповідають такі властивості, як: вибірковість знання відносно істини і достовірності, яка пов'язана з його конституванням як сфери усвідомлення істини; екстропізнавальна значимість знання (цінність за межами чисто теоретичних завдань); логіко-концептуальна або інтропізнавальна обґрунтованість знання; селекція та оцінка можливостей, які дозволяють реалізувати певні цілі, завдання, ціннісні орієнтації; композиційність знання (тобто здатність утворювати специфічні схеми, структури і фігури, що визначають «геометрію» або

¹ Крымский, С. (1974). *Научное знание и принципы его трансформации*. Киев: Наукова думка, 19-21.

² Крымский, С. (1974). Проблема знания в методологии та практиці науки. *Філософська думка*, 1, 47.

³ Крымский, С. (1974). *Научное знание и принципы его трансформации*. Киев: Наукова думка, 22.

⁴ Там само, 33.

⁵ Крымский, С. (1974). *Научное знание и принципы его трансформации*. Киев: Наукова думка, 34.

композиції знання)¹. Однак С. Кримський переконаний в тому, що такий гносеологічний аналіз знання далеко не повністю характеризує всі його особливості, але дає можливість зрозуміти межі семіотичного визначення знання як осмисленого, зв'язаного тексту в єдності з його адекватним розумінням. Втім, не слід обмежуватись тільки розкриттям відмінності знання від інших гносеологічних явищ, адже тоді семіотичний підхід до нього вповні може бути узгоджений із гносеологічним визначенням специфіки знання, як результатів пізнання, які й характеризуються усвідомленням істини².

У питаннях стосовно типології знання С. Кримський в деяких моментах слідує настановам радянського режиму, за яких від вчених вимагалось всі дослідження вести з позицій критики буржуазної філософії. Тут вчений намагається коректно показати наскільки таке протистояння різних ідеологій є умовним, і в цьому аспекті він визначає знання, як кінцевий продукт і передумову духовного виробництва суспільства. Як відомо, духовне виробництво в розвиненому суспільстві є високоспеціалізованим та диференційованим і визначається історичним розділенням праці й диференціацією видів діяльності. Саме диференціація діяльності позначається на виробництві та функціонуванні знань, обумовлюючи певну типологію знання, це пояснює чому питання класифікації знання мають зв'язок з соціальними проблемами. С. Кримський зазначає, що найпоширенішим серед класифікацій знання є історичне розділення знання, воно пов'язане з виникненням науки та диференціацією конкретно-наукового філософського та буденного знання. Протягом всієї історії філософії саме ця диференціація знань слугувала підґрунтям для різних ідеологічних спекуляцій, коли міфологічна та релігійна свідомість усіляко намагалась протиставити буденне знання науковому. З цього приводу С. Кримський вдається до критики позитивістського напрямку в буржуазній філософії, зокрема це стосувалось школи «аналітиків» Вітгенштейна, які, вважав вчений, намагались теоретично обґрунтувати свої ідеологічні спекуляції на природничо-історичній диференціації буденного, конкретно-наукового та філософського знання³. Одразу зазначимо, що такі погляди С. Кримського можна помітити лише в радянський період його творчості, вони були зумовлені обставинами протистояння між марксистсько-ленінською теорією та «буржуазним» ідеалізмом.

Втім, наведене вище не означає, що С. Кримський не визнає позитивістської класифікації типології знання, а також і сам факт його природничо-історичної диференціації. Навпаки, вчений не тільки намагається визначити загальну класифікацію знання, він досліджує два роди знання – буденне та наукове, підрозділяючи наукове на два типи: конкретно-наукове та філософське. Різниця родів знань, пояснює С. Кримський, визначається, перш за все, їхньою соціальною організацією. Якщо наукове знання є продуктом цілеспрямованого та соціально-організованого духовного виробництва, то знання буденне є результатом стихійної орієнтації в зовнішньому світі. «Об'єкти буденного знання, як правило, носять емпіричний та чуттєвий характер. В ньому відсутня системна усвідомленість, фіксована методологія та метамовні рівні. Буденне знання характеризується тяжінням до надання абстрактного змісту через наочні образи і моделі... Межі буденного знання визначаються буденною мовою з якою воно нерозривно спаяне. В цьому плані буденне знання є універсальним, тобто може використовуватись в усіх ситуаціях людської діяльності, на всіх рівнях науки і особливо в мистецтві»⁴. Буденне знання, зазначає С. Кримський, не є застиглим утворенням, воно розвивається під впливом наукового знання та його філософського підрозділу. В цьому сенсі знання єдине, хоча й ділиться на роди, що й відрізняє наукове усвідомлення світу, з його специфічними особливостями, від знання буденного. Тільки філософське знання може узагальнювати і буденне, і конкретно-наукове знання, при цьому оперуючи категоріями, які є загальними для всіх родів, типів і видів знання. «У відомому сенсі воно узагальнює, синтезує роди знань та себе, розкриваючись як самосвідомість знання взагалі, тобто як найбільш повне усвідомлення істини»⁵. Отже, саме філософське знання, за С. Кримським, і є найбільш повним розкриттям знання взагалі.

В межах даного дослідження звернемо увагу на те, що будь-які дослідження радянської доби повинні були містити джерела та елементи марксизму. Тому інтерпретацію ідей К. Маркса

¹ Там само, 38.

² Там само, 39.

³ Там само.

⁴ Крымский, С. (1974). *Научное знание и принципы его трансформации*. Киев: Наукова думка, 57-59.

⁵ Там само, 59-60.

стосовно природознавства, як основи всякого знання та науково-технічного прогресу, який розкриває можливість будь-якої форми знання і є рішучою альтернативою суб'єктивній вигадці та вірі, яка зміцнює основу діалектико-матеріалістичної картини світу, не міг оминати в своїх дослідженнях і С. Кримський. Такий марксістський підхід до аналізу знання, зазначав вчений, підкріплювався ленінською концепцією союзу діалектико-матеріалістичної філософії і передового природознавства. Таким чином, діалектичний матеріалізм виключає протиставлення результатів філософського і конкретно-наукового пізнання, розглядаючи їх у єдності, підкреслюючи при цьому орієнтуючу методологічну і світоглядну функції філософського знання. Згідно з цим існує нерозривна координованість та органічний взаємозв'язок свідомості та знання, що дозволяє науково розкрити єдність типів знання та єдність об'єктивних результатів пізнання. У цьому аспекті, зазначає С. Кримський, на роль строго «наукової» філософії природознавства претендує неопозитивізм, світоглядні та класово-ідеологічні установки якого стосовно розуміння знання суперечили практиці науки¹.

Досліджуючи неопозитивістські концепції аналізу наукового знання С. Кримський зазначає, що вони зазнали певної кризи у 50-ті р. ХХ ст., це змусило її adeptів шукати нові схеми дослідження логіки науки і зосереджуватись на вивченні гіпотетико-дедуктивних систем, в яких емпіричній верифікації підлягали не всі теоретичні вирази, а тільки їхні логічні наслідки. Хоча така схема і була важливим засобом логічної реконструкції наукового знання, втім, зазначає С. Кримський, її позитивістська проекція на гносеологію не виправдала сподівання, породивши ускладнення специфічно-логічного гатунку. Але проблема не може зводитись тільки до створення формальної «логіки відкриттів», тому що творчий процес насправді не може бути повністю формалізований. Тому є нагальна потреба у розширенні методологічних досліджень, які поряд із формальними, допускали б і змістовні засоби аналізу знання. Саме в цьому пункті, запевняє С. Кримський, найповніше проявляється догматизм та консерватизм неопозитивізму, що стало причиною появи різних антипозитивістських течій, яких об'єднувало прагнення до історичного підходу в аналізі знання, включаючи розгляд його культурно-історичних та соціальних контекстів, тенденцію зближення логіки науки з філософією та історією науки, а також інтерес до аналізу змістових аспектів наукового знання². У розмислах, які стосуються наукового знання С. Кримський звертається до досліджень англійського вченого І. Лакатоса, який розробив евристичний напрям у логіці науки, зробивши предметом свого аналізу проблемність знання. Втім, на думку С. Кримського, «своєрідним «епіцентром» антипозитивістської реакції в західній логіко-методологічній літературі стала праця Т. Куна «Структура наукових революцій», в якій він, розглядаючи науку як інструмент розв'язання завдань, виділяє особливі «парадигми», системи принципів, що регулюють дослідницьку діяльність. Наведене, відмічає С. Кримський, свідчить про те, що незважаючи на раціональні елементи в буржуазній методології та логіці науки та розширенням тематики досліджень, все ж таки вони не змогли скласти дієвої альтернативи неопозитивізму.

Про особливості росту наукового знання згадується в нашій науковій статті «Інтелектуальні здібності як чинник отримання людиною знання (філософсько-антропологічний аспект)», в якій ми звертаємо увагу на те, що найбільшого розвитку дослідження проблеми росту наукового знання набули у 70-х рр. ХХ ст., які ознаменувались розробкою І. Лакатосом теорії, спрямованої на вивчення рушійних чинників розвитку науки, а також запропонованою ним методологічною концепцією дослідницьких програм, за допомогою якої він пропонує новий спосіб раціональної реконструкції науки; англійський фізик та філософ М. Полані бачив мету свого дослідження у вивченні процесу наукового пізнання. Важко не погодитись із визначенням вченого, що в «кожному акті пізнання присутній пристрасний внесок пізнаючої людини, і ця добавка – не свідчення недосконалості, але конче необхідний елемент знання»³.

Торкаючись теми дослідження розвитку конкретних наук та їхньої подальшої диференціації, в якій на перший план філософсько-методологічних досліджень висувається проблема єдності

¹ Кримський, С. (1974). Проблема знання в методології та практиці науки. *Філософська думка*, 1, 47.

² Там само, 49.

³ Ярмоліцька, Н.В., Москальчук, М.М. (2017). Інтелектуальні здібності як чинник отримання людиною знання (філософсько-антропологічний аспект). *Актуальні проблеми філософії і соціології. Науковий журнал*. Одеса, 19, 147.

наукового знання, С. Кримський відмічає, що саме диференціація наукового знання, спричинила потребу не тільки в координації знань в площині різних дисциплін, а й вимагала розробки систематики форм наукового пізнання по вертикалі рівнів його узагальнення. Що ж стосується ієрархії рівнів систематики наукового знання, то вони поступово почали оформлюватися. Таким чином, С. Кримський робить висновок, що проблемне єднання природничих та суспільних наук здатне забезпечити, з одного боку, єдиною категоріальною структурою духовного освоєння дійсності, а з іншого – ідейно-програмними тенденціями розвитку наукового знання¹.

Закінчуючи аналіз філософських пошуків С. Кримського, ще раз підкреслимо, що за визначенням вченого, знання співпричетне пізнанню та свідомості й має деякі спільні для них особливості, також воно є не тільки відображенням буття, воно є ще й відображенням буття соціальної діяльності. Якщо ж аналізувати знання в якості такого предмету дослідження, то це дозволить знайти його специфічні риси (на відміну від інших духовних феноменів), як особливо сфокусованого гносеологічного результату, визначеного пізнанням та усвідомленням істини. Таким чином, можна зробити висновок, що усвідомлення істини, як атрибут знання, розкривається через процес вписування пізнавальних результатів в культурно-історичний контекст духовного виробництва, в систему спілкування².

Висновки. Отже, не дивлячись на те, що всі філософські дослідження українських вчених радянського періоду знаходились в ідеологічних рамках, це на завадило їм розробляти власні теоретико-пізнавальні та методологічні концепції, які мали істотний вплив на дослідження в області філософії свідомості, аналізу наукового знання, проблем методології науки, вивчення проблем пізнання в межах філософської теорії та культури. З викладеного можна зробити висновок, що філософська спадщина С. Кримського – це значний науковий доробок, який визнаний не тільки в Україні, а й за її межами, це яскраве свідчення нестандартності та самостійності в дослідженнях, які попри встановлені ідеологічні норми, були спрямовані на невпинний пошук точок росту філософського знання та розуміння нового, формування культури наукової роботи в умовах освоєння вітчизняної філософської традиції.

References:

1. Krymskyi Serhii Borysovych. (2010). *Bibliografichnyi pokazhchuk* [Bibliographic index]. Kyiv, 36. [in Ukrainian].
2. Turenko, V., Yarmolitska, N. (2019). Key Aspects of Explication of Thinking in the Sergii Krymskyi's Legacy of the Soviet Period. *Future Human Image*, 11, 113-119. doi: <<https://doi.org/10.29202/fhi/11/13>> [in English].
3. Krymskyi, S. (1974). Problema znannia v metodolohii ta praktysni nauky [The problem of knowledge in the methodology and practice of science]. *Filosofska dumka* [Philosophical thought], 1, 45-54. [in Ukrainian].
4. Krymskij, S. (1974). Nauchnoe znanie i principy ego transformacii. Kyiv: Naukova dumka, 207. [in Russian].
5. Krymskyi, S. (1977). Filozofski katehorii i konkretno-naukovi prohramy yednosti teorii [Philosophical categories and specifically scientific programs of unity theory]. *Filosofska dumka* [Philosophical thought], 6, 54-64. [in Ukrainian].
6. Yarmolitska, N.V., Moskalchuk, M.M. (2017). Intelktualni zdibnosti yak chynnyk otrymannia liudynoiu znannia (filozofsko-antropolohichni aspekt) [Intellectual abilities as a factor of human knowledge (philosophical and anthropological aspect)]. *Aktualni problemy filozofii i sotsiolohii. Naukovyi zhurnal* [Topical problems of philosophy and sociology. Scientific journal]. Odesa, 19, 159-163. [in Ukrainian].

¹ Кримський, С. (1977). Філософські категорії і конкретно-наукові програми єдності теорій. *Філософська думка*, 6, 54-55, 64.

² Кримський, С. (1974). Проблема знання в методології та практиці науки. *Філософська думка*, 1, 54.